

TAKININ GELİŞİMİ

Takılar, her kültürün sanat ürünleri içinde zarif ve en önemli olanıdır. Bu sebeple, kadın veya erkek hepimizin içinde var olan güzel olanı görme ve ona sahip olma duygularına hitap etmektedir.

Başta altın olmak üzere, tüm değerli maden ve taşlar, insanların uygarlaştığı ve toplumsallaşmanın ilk temellerini atıldığı günden beri, her zaman özel bir öneme sahip oldu. Onların uğruna savaşlar çıktı, medeniyetler yok oldu. Hatta onlara tapanlar bile çıktı tarihte.

Kıymetli-yarı kıymetli taş ve madenlerin kullanım alanlarında tarihsel süreç içinde farklılıklar gösterdi. En basit tanımıyla 'hayatı kolaylaştırmak' la başlayan süreç, zaman içinde adak, hediye ve takı gibi formlar aldı.

Bu modülde takımın tarihsel süreç içindeki evrelerini, tarih öncesi çağ takılarını, Anadolu uygarlıklarının takı kültürünü ve dünya takılarından örnekleri resimleri ile birlikte öğrenecek; takımın toplum yaşamına olan etkisini değerlendirme imkânı bulacaksınız.

TARİHSEL SÜREÇ İÇİNDE TAKININ EVRELERİ

Tarih Öncesi Dönemler

Takımın tarihçesi, neredeyse insanın tarihi kadar eskidir. İlk takılar, insanların henüz yerleşik düzene geçmedikleri Paleolitik Çağ'da süslenme yanında, av bereketi ve korunma amaçlı muskalar olarak yaratılmış olmalıdır. Kolay işlenebilen renkli taşlar, av hayvanlarının diş, boynuz, kemik ve tırnak kısımları ile kara ve deniz yumuşakçalarının kabukları gibi doğal malzemeleri sürtme ve kazıma yoluyla aşındırılarak şekillendirilmiş, delinip dizilerek kolyeler haline getirilmiştir.

İnsanlık tarihinde hayvancılığın ve tarımın ilk kez başladığı, insanların doğal kaya sığınaklarından çıkıp konutlarını inşa edip yerleşik düzene geçtikleri Neolitik Çağ'da doğadan toplanan taşların, hayvan kemiklerinin yüzeyleri istenen şekillerde kesilip, parlatılarak cilalanmış ve bazen bunların üstüne kazıma desenler işlenmiştir. Anadolu insanının ilk köy yerleşimini kurduğu bu çağda Diyarbakır yakınlarındaki Çayönü ve Konya yakınlarındaki Çatalhöyük gibi yerleşimlerde yapılan arkeolojik kazılar sonucu ortaya çıkan buluntular arasında taş, kemik, diş ve yumuşakça kabuklarından yapılmış kolye ve bilezikler yer almaktadır.



Taş ve geyik dişinden boncuk kolye, çatal höyük



Uzun silindirik kemik boncuklar ve taş boncuklarla düzenlenmiş kolye, Çatal höyük

Bu dönemde takılar, dinsel ve koruyucu amaçların yanı sıra süslenme, yani insanın kendini başka insanlara beğendirme amacıyla da kullanılmış olmalıdır. Çatalhöyük kazılarında gün ışığına çıkarılan volkanik camdan (obsidyen) bir ayna, takıları kullanan kişilerin daha güzel görünme isteğinde olduğuna işaret etmektedir. Oldukça uzun bir dönemi kapsayan Neolitik Çağ'da, insanlar çevrelerinden toplayıp şekillendirdikleri bu doğal malzemelerden başka bakır ve kurşun gibi metalleri de takı yapımında kullanmaya başlamışlardır

M.Ö.4000 başlarından itibaren altın ve gümüş işlemeye akik ve kalseduan gibi ilgi çekici, canlı renklere sahip süs taşları takı yapımında kullanılmaya başlanmıştır.



Erken bronz kolye

İlk Tunç Çağında, Anadolu madenciliğinde bakır ve kalay alaşımı olan bronzun keşfi ile büyük bir gelişme olmuştur. Kısa zaman içerisinde bronz gündelik hayatta ve takı yapımında kullanılmaya başlanmıştır.

Metalurji alanındaki bu gelişmeye paralel olarak süs taşlarının üretiminde de aşamalar gözlenmektedir. Altın ve taşın alternatif olarak dizildiği kolyeler çağın estetiğini yansıtmaktadır.



Bu dönemde Sümer kültürüne ait Ur Kral mezarlarından çıkartılan zengin takılarda uygulanmış olan filigre, granülasyon ve kabartma gibi bazı önemli kuyumculuk tekniklerinin en eski örneklerinin yanı sıra bazı takı formları da ticari iletişim ve göçler yolu ile Anadolu'ya ulaşmıştır. İlk Tunç Çağı'nda Anadolu'daki çok zengin takı varlığı, Troya ve Alacahöyük Kral Mezarları'nda yapılan kazılarda bulunan örneklerle bilinmektedir. Ele geçen takılar dönemin zevkini ve gelişmiş bir kuyumculuğu yansıtır. Alacahöyük kazılarında ele geçen, döküm tekniği ile yapılmış boğa, geyik figürleri ile güneş kurslarında (standart) da aynı inceliği bulmak mümkündür. Bu dönemde tarihlenen takılar altın, gümüş ve elektrondan yapılmıştır. Zincir, bilezik, başları değerli taşlarla süslü iğneler, saç tokaları ile taçlarda; kabartma, kalıba basma, delik işi, tel örme, burma ve som döküm teknikleri kullanılmıştır.

Bu dönemden itibaren Anadolu ve Trakya'nın değişik yerlerinde yapılan arkeolojik kazılarda yerel beylere ve soylulara ait mezarlarda, ince altın levhadan çiçek ve yaprak şeklinde yapılmış, genellikle baskı tekniğiyle bezenmiş diademler ile göz çukurları ve ağız üzerine konmuş oval altın plakalar bulunmuştur.

Eski tunç çağı, Bilezik

Anadolu Uygarlıklarında Taki

İkinci binyılın başlarında, Asur Ticaret Kolonileri döneminde, Anadolu kültürü Kuzey Suriye ve Mezopotamya'nın yoğun etkisi altında kalmıştır. Bu etkilenmenin yarattığı yeni sentez, takıların form ve bezemelerinde de kendini gösterir. Kültepe Kaniş'te genellikle mezarlarda bulunan altın ve gümüşten, delikli- deliksiz başlı iğneler, küpeler, yüzükler, figürünler, idoller ve yarım ay şeklinde gerdançerler bu dönemin kuyumculuğunu tanımamızı sağlamaktadır.

Koloni Çağı sonrası Orta Anadolu'da güçlü bir devlet kuran Hititlerden günümüze, altın, bronzdan muska (amulet) olarak kullanıldığı arka yüzlerindeki halkalara dayanılarak söylenen tanrı ve hayvan heykelcikleri ulaşmıştır. Bu maden heykelciklerin, büyük boy tanrı heykellerinin birer kopyası oldukları, düşünülür.



Saç tokası, Hitit.

Hitit uygarlığında mühürcülük (gliptik) oldukça önemlidir. Değişik amaçlarla, farklı tiplerde mühürler kullanıldığı mevcut örneklere dayanılarak söylenebilir. Hititlerden günümüze, kaş kısmı mühür amaçlı kullanılmış yüzükler ulaşmıştır. Değişik tiplerdeki mühürler sadece krallara, saray memurlarına, yazıcılara ve rahiplere ait değildir. Kraliçelerin ve hatta ticaretle uğraşan halktan kadın ve erkeklerin mühürleri vardır. Kadın adları içeren yüzük biçimli mühürler, Hitit toplumunda kadının önemsenen yerinin kanıtlarını oluşturur.

Hitit İmparatorluk Çağı takıları hakkında gerçek buluntuların yanı sıra yazılı kaynaklarda rastlanılan tanımlarda da bilgi edinilir. Tapınak hazine envanterlerinde, krala ait çeyiz ve ganimet listeleri arasında yer alan takılar çok zengin ve çeşitlidir. Hititlerin başkenti

Hattuša (Boğazköy) yakınlarındaki bir açık hava tapınağı olan Yazılı Kaya'da ki kabartmalarda, Hitit Kraliyet ailesinin giyim kuşam ve takıları gösterilmiştir.



Hitit mühür yüzük ve kulak tıkaçı



Hitit bilezik

Demirin önceleri süs eşyası sonraları da günlük yaşamda araç gereç olduğu Demir Çağı'nda Doğu Anadolu'da yerleşmiş olan Urartular sürekli mücadele etmek zorunda kaldıkları Kuzey Mezopotamyalı Asurların etkisi altında kalmıştır. Uçları (protom, terminal) hayvan başı şeklinde sonuçlanan bilezikler ile elbiseleri süsleyen ve birbirine tutturulan iğneler çoğunlukla bronz, az sayıda altından veya demirden yapılmış çeşitli bitki, hayvan ve geometrik motiflerle süslüdür. Haşhaş, kuş, aslan ve at başlı iğneler.

Urartu kuyumculuğunun ustalığını belgelemektedir. Günümüz koleksiyoncularının yoğun ilgisini çeken cam, kehribar ve akik boncuklardan dizilen Urartu kolyeleri de burada anılmaya değer niteliktedir.

Urartularda yaygın olan takılardan bir grubu bronz fibulalar oluşturur. Çoğu yurt dışına kaçırılmış altın ve gümüşten olanları da vardır. Urartular fibula şekillerini M.Ö.8.yy sonunda Friglerden almışlardır. Özellikle mezarlarda ele geçen ve aynı zamanda kötü ruhları kovduğuna da inanılan bu çengelli iğneleri, tiplerine ve şekillerine göre tarihlendirmek mümkündür.



Urartu, gümüş bilezik

Urartulardan günümüze ulaşan diğer önemli bir takı grubunu madeni kemerler oluşturur. Kemerlerin üstünde, arkadan çekiçlenerek kabartma ve bazı kısımları da kazıma olarak tüm alametleriyle kutsal hayvanların üstüne basan Urartu tanrıları işlenmiştir.



Urartu, altın düğme

Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Suriye bölgelerinde gelişen Geç Hitit Beylikleri Dönemi takıları; ancak kabartmalar üzerindeki betimlemelerinden tanınabilmektedir. Bunlarda Anadolu ve Mezopotamya kültürlerinin etkisi görülmektedir. Figürlerin üzerinde betimlenen hayvan başlı ya da ortada tek taşlı boyun halkaları, kulak kepçesinin kenarına geçirilmiş yuvarlak halkalı ve sarkaçlı küpeler, yüzükler, pazubendler, halhaller bu dönemin gösterişli takıları hakkında bilgi vermektedir. Karaman yakınlarındaki İvriz Kaya Kabartmasında Bereket Tanrısı Tarhunzas'ın huzurundaki Tabal Kralı Warpalawas'nın giysisinde bulunan Frig fibulası da ilgi çekicidir.

Frig dönemi takıları arasında özellikle giysileri tutturmada kullanılan bronz ve gümüş fibulalar, döneme damgasını vuran, adeta bir moda yaratarak dış satımı yapılmış bir takı türüdür. Fibulalar, Yunanistan'dan Doğu Anadolu ve hatta Güney Anadolu'ya kadar dış satımı yapılan tek takı türüdür. Gordion'daki Büyük Tümülüs'te yapılan kazılarda, mezar armağanı olarak bırakılmış

145 adet fibula bulunmuştur. Ayrıca Friglere ait Gordion Nekropol ve Ankara Tümülüs kazılarında ele geçirilen bronz ve gümüşten omphaloslu tas, kazan, kepçe, fibula fildişi ve ahşap mobilya ve aplik parçaları ile dokumalar onların el sanatlarındaki hünerlerine gösteren örneklerdir. Friglerin baş tanrıça olarak kutsadıkları Kybele'nin heykellerinin bazılarında tanrıçanın boynunda geniş bir gerdanlık ile kollarında manşet şeklinde çift bilezikler taşıdığı görülür. Frig döneminde hayvan başlı bilezikler ve kalın gümüş kemerler de kullanılmaya devam edilmiştir.



Frig, küpe



Paktolos Çayı'nın (Sart Çayı) getirdiği altınları işleyerek, sanat ve bilimde zengin ve parlak bir uygarlık yaratan Lidyalılar ilk kez elektrondan para basmışlardır. Lidyalıların Manisa yakınlarındaki başkentleri Sardes'te Paktolos çayından topladıkları altını işledikleri atölyeleri ile satış dükkânlarının kalıntıları burada sürdürülen arkeolojik kazılarla gün ışığına çıkartılmıştır. Eski Çağ'da Paktolos çayı gibi altın taşıyan ırmakların sığ kıyılarına koyun postları gerilip ırmağın getirdiği altın zerreciklerinin bunların üzerinde toplanması sağlanmıştır. Elde edilen altın, gümüşle karışıktır. Elektron adı verilen altın-gümüş karışımı ilk kez Sardes'te rafine edilerek saf altın elde edilmiştir.



Frig, fibula

Bu dönemde batı Anadolu'da Mısır ile gelişen ilişkiler sonucu takılar üzerinde Mısır kökenli figürlere de rastlanmaktadır. Yarı değerli taşlarla yapılmış, Mısır kültüründe öteki dünyada yeniden hayat bulma sembolü olan skarebe (pislik böceği) biçimli yüzük kaşları ve mühürler sıklıkla kullanılmıştır.

Lidya uygarlığı M.Ö.6.yy'ın ilk yarısında, Batı Anadolu kültür ve sanatının merkezi olmuş Mısır dışında Helen ve Pers kültürleriyle de yakın ilişkiler geliştirilmiştir. Bu dönemin zenginliği, "Karun kadar zengin" deyimine ulaşmıştır. Lidyalıların büyük bir bölümü kral mezarlarında gün ışığına çıkartılan altın, gümüş, bronz ve yarı değerli taşlardan çok sayıda kap kacak, litürjik eşya ve takı örnekleri "Karun Hazinesi" adı ile tanınmakta ve Uşak Müzesi'nde sergilenmektedir.



Lidya, altın sarkaç



Lidya, fibula



Lidya, kolye ucu

Persler M.Ö. 547 yılında Lidya'yı ele geçirincede neredeyse tüm Anadolu Pers egemenliğine girmiştir. Sardes ve Çanakkale Boğazı üzerindeki Lampsakos (Lâpseki) Pers işgalindeki Anadolu'nun iki önemli kuyumculuk üretim merkezi olarak en az iki yıl süreyle daha önemini sürdürmüştür. Anadolu'nun Doğu sanatı ve desenleriyle tanıştığı bu dönemde değerli ve yarı değerli taşların kullanımı artmıştır. Bu taşların güzel ve etkileyici görünümlerinin yanı sıra her taşın kendine özgü bir gücü olduğuna da inanılmıştır. Bu dönem takılarında sıkça kullanılan üçgen ve baklava gibi geometrik şekiller, Perslerin dinsel inancı olan karanlık ve aydınlığın, iyilik ve kötülüğün sürekli çarpışma halinde olduğu

Zerdüştlük'teki kutsal üçleme ile bağlantılı olmalıdır. Sfenks, Hippokampos (kanatlı denizata) ve diğer karışık yaratıklar, skarabe, deniz salyangozu gibi figürler ile renkli taşların ve renkli taş taklidi camların takıda yoğun olarak kullanılması tümüyle Doğuya özgü bir zevkin Anadolu'daki yansımalarıdır.



Pers, y altın yaka iğne

Helen uygarlığı olarak adlandırılan Kara Yunanistan, Ege adaları ve Batı Anadolu'daki İon kent devletlerinde, takıyı kadınlar takmışlardır. Erkekler ise sadece yüzük ve belki de giysilerini birbirine tutturmada fibula ve iğneleri kullanmışlardır. Buna karşın Doğu dünyasının erkekleri kadınları kadar süslü olmasa bile bilezik, boyun bandı ve küpe takarlardı. Soyluluk alameti olan diadem ise naturalist anlayışıyla işlenmiş, ince varaklarda defne, meşe, zeytin ya da mersin yaprakları ile aralarındaki çiçeklerden oluşur.



Pers, bilezik

Helenistik dönemde moda olan küpelerde başlıca iki tip görülür. Hayvan ve insan başlı halka küpelerde yaygın olarak aslan başı, vaşak, buzağı, panter, ceylan, kuş, Eros ve kadın başlarına rastlanır. Mısır'la olan yoğun deniz ticareti sebebi ile Mısır kökenli figür ve kompozisyonlar da (İsis-Hathor ve Sfenks) üretilmiştir. Disk başlıklı küpeler, Hellenistik dönemde en çok tercih edilen modellerdendir. Diske bağlı olarak sandal biçimli sarkaç ya da figürlü sarkaç bulunmaktadır. Bu tip küpelerin bazıları, çok ince bir işçilikle işlenmiş çok sayıda figür ve şekil bir araya getirilerek düzenlenmiştir. Yalın düzenlemelere sahip bazı örnekler ise diske asılmış olan Nike, Eros veya amphora sarkaçlardan oluşur.



Hellenistik dönem küpe



Hellenistik dönem taç

Bilezik, göğüs süsü, kolye ve gerdanıklarda da çok çeşitli zincir örgüler, Herakles düğümü, Dionysos tasviri, hayvan başları, tohumlar ve palmet de kullanılmıştır. Yılan şeklindeki bilezik ve yüzükler de Helenistik dönemin yeni takı biçimleridir. Mühür yüzüklerin kaş kısmında özellikle renkli taş veya cam kullanılmıştır. Yüzük kaşları üstünde mitolojik figürler, insan büstleri ve hayvan figürleri işlenmiştir. Helenistik dönemin takılardaki ortak özelliği iri ve gösterişli formların, ince ve özenli figür ve ayrıntılarla doldurulmuş olmasındandır.



Hellenistik dönem bilezik

Altının bol bulunması ve doğudan alınan gösterişli takı formları ve Arkaik dönemden itibaren geliştirilmiş olan Yunan kuyumculuğunun ince ve özenli işçilik anlayışı bu dönem takılardan bir araya gelerek böyle bir üslubu oluşturmuşlardır. Helenistik dönemin sonunda, ekonominin bozulmasından sonra takılarda renkli taşların kullanımının arttığı altın kullanımının ise azaldığı gözlenir. Anadolu'da M.Ö.2.yy itibaren önce Bergama Krallığı'nın vasiyetle Roma'ya bırakılması ile başlayan yeni süreç uzun ve farklı bir anlayışın da başlangıcı olmuştur.



Hellenistik dönem diadem



Hellenistik dönem kolye

Anadolu'da Roma Hâkimiyeti: Bu dönemde en önemli kuyumculuk atölyeleri Roma'da bulunmaktadır. Buradaki atölyelerde çalışan ustaların çoğu Doğu kökenli olduğu için Roma dönemi takılarında, doğulu karakter olduğundan söz edilir. Buraya giden ustalar arasında Antakya ve İskenderiye gibi eyalet merkezlerinde yetişmiş olanlar da vardı.



Roma mühür yüzük

Bu dönem takılarında, Helenistik Dönem'de olduğu gibi genel bir üslup birliği bulunur. Dönemin modası olan örnekler yaygın olarak her yerde benzer biçimde karşımıza çıkmaktadır. Özellikle bu birlik, M.S 1.yy'dan itibaren daha çok belirginleşmektedir.



Roma dönemi, küpe

Roma takılarında değerli ve yarı değerli taş kullanımı artmıştır. İthal renkli taşların çok pahalıya mal olması ve yoğun talep nedeniyle bunların camdan kopyaları yapılarak takılar üzerinde kullanılmıştır. Plinius "hiçbir sahtekârlıktan, değerli taşların taklidinden kazanılan para kadar para kazanılmayacağını" belirtir. Roma uygarlığında takının topluma yayılmasındaki en önemli etken cam, bronz ve demir gibi ucuz malzemelerin kuyumculuğun hizmetine girmiş olmasıdır. Ayrıca bronz ve gümüş üzerine altın yıldız kaplama tekniği, daha ucuz metallerin altın gibi değerli metal görünümüne dönüştürdüğü için geliştirilerek takılar üzerine uygulanmıştır.

İmparatorluk darphanelerinde basılan sikke(para) ve madalyonlarda takılarda kullanılmaya başlanmıştır.

Doğudan ve Mısırdan gelen opus interrasilie (ajur- delik işi), niello, filiğre ve emay gibi yeni süsleme tekniklerinin Roma takılarında kullanıldığı görülür.

Özellikle opus interrasile ile kabartma ve kazıma tekniklerinin bir arada kullanıldığı küpe ve bilezikler M.S 2.-3. yüzyıllarda moda olmuştur.

Romalı erkekler, yüzük, diadem, fibula, iğne ve kemer tokası kullanıyorlardı. Bu devirde kadın ve erkekler yüzükleri sadece süslenme amacı ile taşımayıp, aynı zamanda asalet, askeri rütbe göstergesi, mühür, tılsım-amulet, zehir taşıma, nişan-evlilik simgesi ve anahtarlık gibi amaçlarla da kullanmışlardır.



Roma Dönemi. Küpe

Romalı kadınların en düşkün oldukları takılar arasında küpeler gelmektedir. Çeşitli metallere yapılmış halka küpelere çoğu zaman cam, metal ve yarı değerli taştan yontulmuş bir boncuk, inci ya da uzun bir sarkaç asılmaktadır. Bazen de bu halkaya bombeli bir disk monte edilmektedir. Hem bombeli bir disk, hem de çok sayıda sarkaca sahip örneklerde mevcuttur. Disk ve sarkaç kısmına renkli taşların monte edildiği veya geçirildiği küpelerde bulunur. Roma döneminde levhadan kesilmiş hilal şeklinde küpelerde vardır. Hilal üzerinde genellikle opus interrasile tekniğinde bezemeler mevcuttur. Halka ve “S” biçimli kanca üzerine monte edilmiş opus interrasile ve kabartma teknikleri ile süslü plakanın orta kısmında renkli taş boncuk ve altında boncuklu sarkacı olan küpeler de özellikle M.S 2. yüzyıldan itibaren yaygındır.



Roma dönemi, kolye

Roma döneminde değişik şekillerde örülmüş veya iri plakalardan oluşmuş zincir kolyelere asılmış pandantif olarak adlandırılan kolye sarkaçları yaygındır. Bunların büyük bir bölümü koruyucu anlamlar taşır. Bazen de zincirler üzerinde içinde sikke, kameo, renkli taş kakma veya kabartma portreler olan madalyonlar asılır. Ayrıca cam, metal, yarı değerli ve değerli taşlardan renkli boncuklar da yaygın olarak kullanılmışlardır.

Boncuk ile filigre veya opus interrasile olarak dolgulanmış madalyonların alternatif dizilmesinden oluşan kolyelerde dizilmesinden oluşan kolyelerde yaygındır. İri renkli taş kakma montürlerin yan yana sıralanmasından oluşan gerdanlıklarda dönemin sevilen takılarıdır. Genellikle Roma dönemi kolye gerdanlıklarında uzun bir kanca ve halkadan oluşan klipsten önce bir veya iki adet süslü madalyon veya uçları kıvrılan yürek şeklinde parçalar bulunur.



Roma, dönemi yüzük



Helenistik dönemde görülen düz veya burgulu halka ve yılan biçimli bilezikler Roma döneminde de görülür. Halkası bombeli ya da düz şerit biçiminde olan bilezikler genellikle iki parça halindedir ve parçalar sürgülü kilit sistemi ile birleşir. Bu bileziklerden bazılarının üzerinde renkli taş kakma ya da çok ince bir işçilikle opus interrasile tekniğinde oyma bezemeler vardır. Bunlar 2. yüzyıldan -7. yüzyıl başlarına kadar Suriye, Almanya ve Gallia eyaletlerinde moda olmuşlardır.

Stilize hayvan başı protomlu, ortası açık bileziklerin kullanımı bu dönemde de sürmüştür. Farklı renklerdeki camlardan yapılmış halka burgu ve spirale marmal düzenlemeli bileziklerde yaygın olarak halk tarafından kullanılmış olmalıdır.



Roma, kolye ucu



Roma, Herakles düğümü

Bizans İmparatorluğu: Roma imparatorları, siyasi ve dini nedenlerden dolayı 4.yüzyılda Romanın yanı sıra doğuda ikinci bir başkent arayışına girmişlerdir. Bilindiği üzere İmparator I. Constantinus çeşitli arayışlardan sonra Byzantium'u seçmiş ve kente Konstantinopolis adı verilerek başkent yapılmıştır. Kendilerine 1453 yılına değin Romalılar demişlerse de modern tarihçiler onları Büyük Roma İmparatorluğu'ndan ayrı bir tarihi varlık kabul etmiş ve Byzantium'dan hareketle Bizans olarak adlandırmışlardır. Orta çağın tümünü kaplayan Bizans İmparatorluğu doğuda yer almasından ve Hristiyan olmasından dolayı Roma'dan farklı bir karaktere sahiptir.

Konstantinopolis'in İmparatorluğun kuyumculuk merkezine dönüşmesi, kendine özgü form, desen ve teknikleri geliştirebilmesi tam anlamıyla ancak 6. yüzyılda gerçekleşebilmiştir. Özgün Bizans üslubundaki eserler diğer merkezlerden farklı bir tarzda başkentte yaratılmıştır. Bu dönemde Bizans kuyumculuğunda Antik sanatın etkilerinin azaldığı, bunun yerine daha çok Hristiyan inançla ilgili kişiler (İsa, Meryem, Vaftizci Yahya, havariler, peygamberler, din adamları, azizler ve Melekler vb) dini konular ve sembolik anlamları olan bitki, hayvan ve geometrik şekillerin işlendiği görülmektedir



Bizans küpe



Bizans küpe

Kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre daha çok imparator ailesi ve soylu kesime hizmet veren, diğer ülkelere ve papaya gönderilecek değerli eşyaları hazırlayan kuyumculuk atölyeleri, Büyük Saray'ın sınırları içinde veya çok yakınında yer almış ve darphaneye bağlı olarak çalışmışlardır.

Bu eserler, değerli ve yarı değerli taşlar ile incilerle süslenmişlerdir. Göz alıcı renklere sahip taşların kuyumculukta kullanılması, Bizans'ın doğuda çok geniş alanlara yayılmasını ve özellikle Hindistan ve Seylan ile yapılan ticaretin sonucu olarak görülmektedir.



Kemer tokası

Saray içinde üretilen kuyumculuk örneklerinin zenginliğini ve bolluğunu halk için yapılan yapılarda bulmak mümkün değildir. Bunlarda altın, gümüş, inci, değerli ve yarı değerli taşlar kullanılmamış olmasına rağmen, daha çok bronz ve demir gibi metaller ile camın daha yaygın olarak kullanıldığı göze çarpmaktadır.

bbb

Selçuklular: 1071 yılında Malazgirt savaşından itibaren Türkler, büyük gruplar halinde Anadolu'ya gelmeye başlamış ve 1077'de Kutalmışoğlu Süleyman Şah önderliğinde Büyük Selçuklulara bağlı Anadolu Selçuklu Devleti (11-14. yüzyıllar) kurulmuştur. Selçukluların altın çağı 13. yüzyılın ilk yarısına rastlamaktadır.

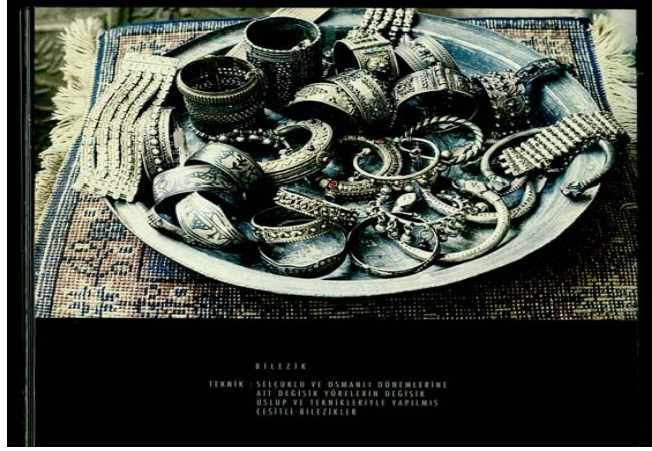


Kolye Ucu

Selçuklu döneminde takılar altın, gümüş ve bronzdan yapılmıştır. Altın statü simgesi olarak daha çok Selçuklu sultanları ve diğer soylular tarafından kullanılmıştır. Halk arasında yaygın olarak bronzdan yapılmış takılar tercih edilmiş olmalıdır. Selçuklu takılarında firuze, yakut ve inci en çok kullanılan süs takılarıdır. Takılar değişik isimlerle anılmıştır. Örneğin burgulu bileziklere dilmiş, savatlılara kabara ve tel şeklinde bileziklere seve, boncuk dizisi şeklindekilere tor/yandım, manşet şeklinde olan geniş bileziklere kol bağı veya kolçak denmiştir. But adı verilen büyük firuzeler nazardan korumak amacıyla aile büyükleri tarafından kız ve erkek çocuklarının alınlarına ve saçlarına takılmıştır.

Halka ve hilal formlu gösterişli küpeler, Selçuklu hanımlarının kulaklarını süslemiştir. Genç kızlar ise daha çok sade ve zarif modelleri kullanmış olmalıdır. Tasvirlerde gördüğümüz zengin Selçuklu takıları arasında gerdanlıklar(boğmak) önemli bir yer tutar.

Kadınlardan başka erkeklerde boyunlarına kolye ve gerdanlıklar takmışlardır.



Selçuklu

Selçuklu devrinden günümüze ulaşan takı sayısı oldukça azdır. Bu takılar çağdaşı Bizans takıları ile karşılaştırıldığından eğer üzerinde Hıristiyanlıkla ilgili şekil ya da konu yoksa ayırt etmek zaman zaman mümkün olmamaktadır.

Küçük hayvan figürleri şeklinde olan veya hayvan figürleri ile süslü takıların, İran atölyelerinde işletilmiş olabileceği, konu ile ilgili uzmanlarca belirtilmektedir.

Selçuklulara ait altından yapılmış gerdanlık, küpe, yüzük ve özellikle kemer tokası gibi takılar

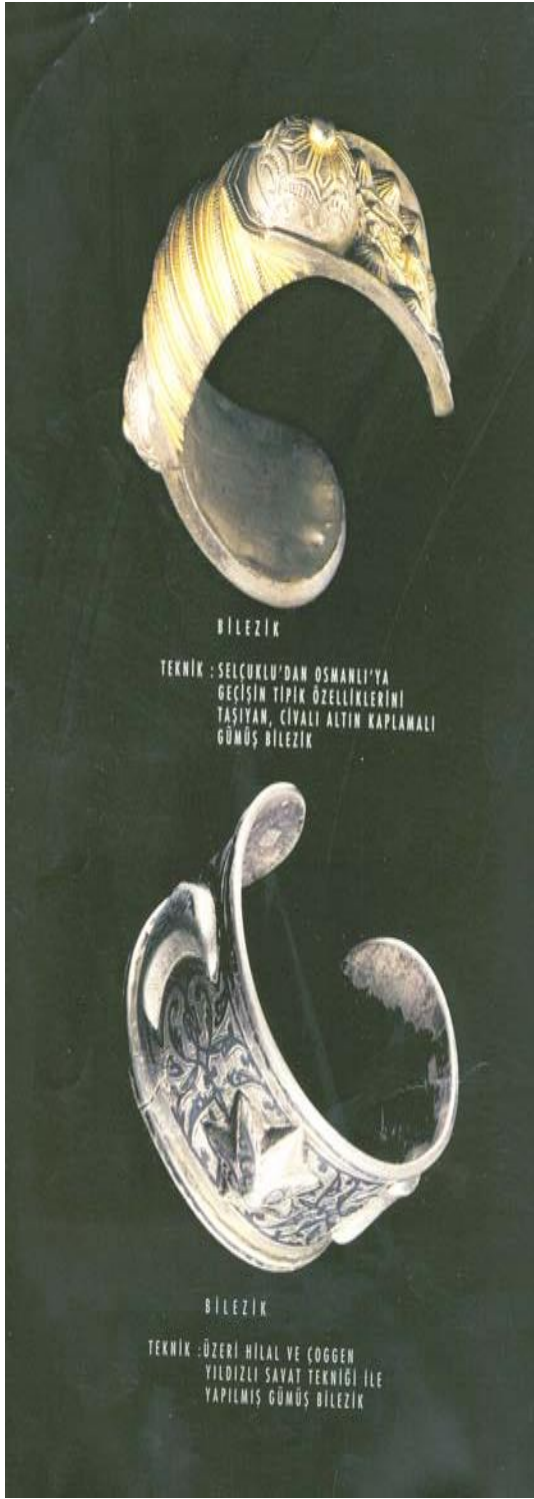


Selçuklu bilezik

Atina Benaki, Londra British Museum, New York

Metropolitan ve Berlin Devlet müzesindedir. Türkiye'deki müze ve özel koleksiyonlarda da bazı örnekler mevcuttur. Selçuklulara ait olduğu düşünülen bu takıların çoğunluğu döküm tekniği ile yapılmış, niello, delik işi, renkli taş kakma, kabartma, kazıma, filigrane ve granüle teknikleriyle süslenmiştir.

Örneklerden anlaşıldığı üzere Selçuklu kuyumculuğu, İran, Mezopotamya, Orta Asya ve Bizans sanatıyla karşılıklı etkileşim altında gelişmiştir.



Bilezik

Osmanlı: Selçukluların yıkılmasından sonra, İlhanlıların egemenliğine geçen Anadolu, bir süre Anadolu'nun çeşitli bölgelerini yurt edinen Türk boylarının kurduğu beylikler halinde idare edilmiştir. 13.yüzyılın sonlarında Osmanlı beyliği yoğun ilişki içerisinde olduğu Bizans'ın topraklarını ele geçirerek gelişmiş, kısa süre içerisinde Devlet haline gelmiştir. 1453 yılında, Padişah Fatih Sultan Mehmet önderliğinde Türkler, başkent Konstantinopolis'e girerek zamana yorgun düşmüş Bizans yani Doğu Roma İmparatorluğu'na son vermişlerdir. Ortaçağın sona erdiği, Yeni Çağ'ın başladığı bir dönem noktası olarak kabul edilen bu olaydan sonra Osmanlı Devleti'nin sınırları gittikçe genişlemiş ve büyük bir imparatorluk haline gelmiştir.

Bu imparatorluğun sanatını asıl yönetenlerin saray teşkilatı olduğu görülür. Ehli Hiref olarak adlandırılan bu teşkilatta, bölükler halinde faaliyet gösteren, nakkaş, çinici, ağaç ve fildişi oymacı, kumaş ve deri üreticileri, mimar, hattat, silah yapımcılarının yanı sıra kuyumcu ustaları da vardı.

Bu teşkilat mensuplarının ürettiği modeller saraydan dışarı çıkıp, ülke içine yayılarak Osmanlı sanatının bütünlüğünü sağlıyordu.

Kuyumculuk padişahlar tarafından sevilmiş ve desteklenmiş bir sanat dalıdır. Hatta Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman şehzadelikleri döneminde Trabzon'da kuyumculuk öğrenmişlerdir.



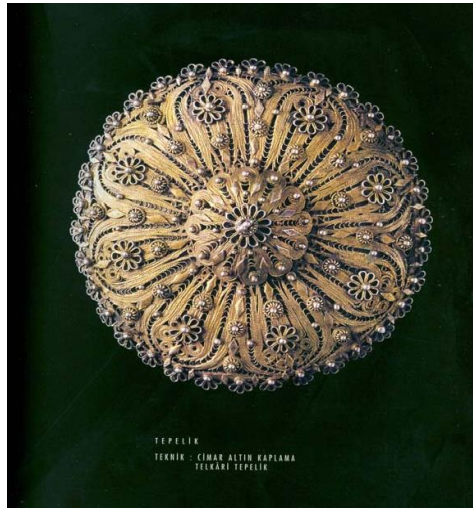
Mühür

İslam geleneğinde değerli taş ve madenlerin kullanılması yasaklanmamış; ancak bunların kullanımında aşırıya kaçılmaması konusunda uyarılar yapılmıştır. Özellikle günlük kullanımda altın sofra takımları yerine gümüş ve tombak olanları tercih edilmiştir. Takılarda altın kullanımına ise her zaman hoşgörüyle bakılmıştır.

Osmanlı Sarayı'ndaki mücevher kullanımı Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethinden sonra artmıştır. Osmanlı saray takıları arasında sorguç, hotoz, zülüflük, saç bağı, gerdanlık, iğne, çelenk, küpe, bilezik, yüzük, mühür, zehğir, halhal, pazubend, düğme, kemer, zincir, saat, köstek, kemer ve kemer tokası sayılabilir.

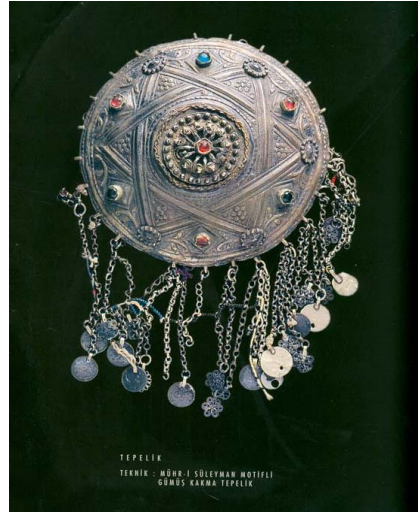


Kemer tokası



Tepelik

Osmanlı dönemi kuyumcu atölyeleri sadece İstanbul'da değildir. Trabzon, Samsun, Sivas, Van, Erzincan, Erzurum, Gümüşhane, Bitlis, Diyarbakır, Mardin, Midyat, Şam, Halep, Kıbrıs ve Rumeli Prizren'de kuyumcu atölyeleri vardı. Bu kentlerde yetişip, ustalaşan kuyumcular saray için çalışmak üzere başkente getirilmişlerdir. Yavuz Sultan Selim'in İran seferinden sonra Tebriz ve Heratlı ustalar sarayda çalıştılar. Daha geç dönemlerde Müslüman ustaların yanı sıra Ermeni, Çerkez, Rus, Arnavut, Gürcü ve Üsküplü kuyumcular saraya hizmet vermişlerdir. Mücevher ticaretini ise dana çok Museviler yapmıştır.



Gümüş Tepelik

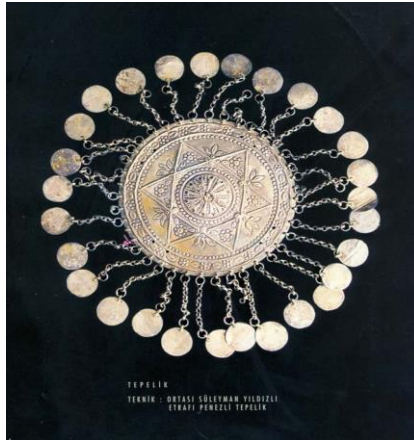
Saray için çalışan mücevher ustaları, yurt dışına hediye olarak gidecek takı ve eşyaları da hazırlamışlardır. Aynı şekilde özellikle son devirde Osmanlı sarayında Avrupa'dan da saraya hediye olarak gönderilmiş veya ısmarlama olarak yaptırılmış takıları kullanmak moda olmuştu.

Osmanlı mücevherlerinde çok renklilik hakimdir. Zümrüt, yakut, safir, firuze, elmas, inci, mercan, yeşim, sedef ve akik en sevilen taşlardı. Bunlar imparatorluğun dört bir yanından getirtilerek padişah ve ailesi için ustaların elinde şekillendirilmiştir. Altın işçiliği yapanlara zergeran, yarı değerli taşlar üzerinde altın kakmacılığı yapanlara zernişani, işlemeci ve taş yontucularına hakkakan ve taş parlatalara foyagen deniyordu. Takılar ve altından yapılmış eşyalar üzerindeki yuvalara, renkli taşların kaboşan adı verilen yalın ve doğala yakın formlarda yerleştirildiği görülür. Zamanla taş işlemeciliğindeki gelişmeye bağlı olarak, fasatlaşmış (istenilen şekle göre kesilmiş) taşlar takılar üzerinde tercih edilmiştir.

Osmanlı dönemindeki takılarda, renkli taş kakma, çalma, oyma, niello (savat), filiğre (telkari), hasır örme, mihlama ve emay (mine) teknikleri çoğu zaman bir arada kullanılmıştır.

Osmanlı takı tasarımında, sanatın diğer alanlarında olduğu gibi natüralist bir yaklaşım olduğu görülür. Çiçek dalları, buketler, kuşlar, ay ve yıldız en sevilen desenler arasındadır

Osmanlı kültüründe kadınlar kadar olmasa bile erkekler de takı takmışlardır. Padişahların, devlet adamlarının ve saraylı kadınların taktıkları sorguç statü simgesi olmuştur. Zamanla yaygınlaştığından, gelinlerinde başlarını süslemiştir. Başlık ya da fes üstüne takılan diadem (didem) Osmanlı'da istefan olarak bilinir. Murassa ya da yalın altın- gümüş zincirler ve inci dizileri yüzün iki yanından sarkıtıldığından zülüflük, başın arkasından takıldığında enselik adını almıştır.



. Gümüş tepelik

Osmanlı kadınları arasında, 17.yüzyıldan itibaren, oldukça yüksek ve yukarıya doğru daralan veya tersine altta dar olup üste genişleyen İlhanlı dönemi saray kadınlarının bogtag denilen başlıklarını anımsatan tipte hotozlar moda olmuştur. Kadınlar bu başlıkların veya baş örtülerinin üzerine, saçlarına ve giysilerinin göğüs kısmına elmastan çiçek, arı, kelebek, fiyonk, ay ve yıldız şeklindeki toka ve broşlar ile bir veya birkaç adet sorguç takmışlardır.



Gümüş kolye

Bunların arasında ince bir zevki yansıtan titreyen takılar ilgi çekicidir. Genellikle çiçek buketi şeklindeki bu takıları takan kişiler hareket ettiğinde, takılar özel bir mekanizma sayesinde sallandığından titreken denmiştir.

Kemerler (kuşak ya da kemer kuşağı) hem kadın hem de erkekler tarafından giysilerin tamamlayıcı ve süs eşyası olarak kullanılmışlardır. Altın ve gümüş dışında sedef, fil dişi ve değerli taşlardan yapılmış olanları da vardır.



Yaka iğne

Bunlar plakalar halinde ve göbek üstünde birleşen, ortada bir ya da iki süslü madalyonla birleşen kumaş kayıştan da yapılmıştır. Madalyonun yerine yaprak (stilize göz ?) şeklinde tokası olanlarda kullanılmıştır.

Osmanlı beğenisinde, kadınların çok sayıda yüzük takma alışkanlığı vardır. Tek taşlı yüzükler, büyük bir taşın çevresinde daha küçük boyutlu taşların sıralandığı gül yüzükler ile çok sayıda taşın yuvarlak oluşturacak şekilde düzenlendiği divanhane çivisi adları verilen tipler, Osmanlı kuyumculuğunda yaygın formlardır.

Osmanlı erkekleri ise mühür ve süs yüzüklerinin yanı sıra ok atarken zehgir denilen yüzükleri kullanmışlardır.



Küpe

Altın, inci, safir, zümrüt, yakut ve elmadan uzun sarkaçlı küpeler, Osmanlı kadınının en çok kullandığı takılardır. Açılmış yarım çiçek biçimli, yakut ve damla incilerin alternatif sıralamasından oluşan küpeler ile ortada irice bir elmas ve çevresinde sıralanan daha küçük boyutlardaki elmaslardan gül küpelerde özellikle 17-18. yüzyıllarda moda olmuştur. Bazı padişah portrelerinde rastlanmasına rağmen küpe, Osmanlı erkekleri arasında fazla kullanılmayan bir takı türüdür.

Gerdanlık ve kolyeler de kadınlar tarafından yaygın olarak kullanılmış takılar arasındadır. Osmanlı kadınının dekoltesini tamamlayarak, boyun, gerdan ve göğsüne dikkat çekerek, cinselliği ön plana çıkarmıştır. Minyatür ve resimlerden anladığımız kadarıyla uzunlu, kısıklı birkaç tanesi bir arada takılmıştır. Boyuna takılan bir sıra inci veya altın gerdanlıktan başka daha uzun birkaç sıra halinde altın köstek veya inci sırası, göğüsten karın üzerine doğru sarmaktadır. Uzun altın veya gümüş zincirlerin ucuna altın paralar asılmıştır. Bu tür gösterişli takılar saraylı ve zengin kadınlara aittir.

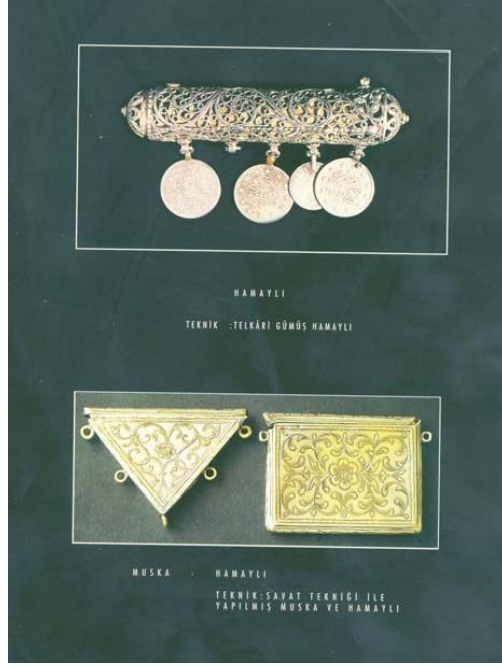


Zehgir (Ok atma yüzüğü)

Bileğe takılan altın, gümüş, inci veya taşlarla süslü bilezikler ile halhallerla da sıkça kullanılan takılardır. Aralıksız yan yana sıralanan elmastan oluşan bilezik ve kolyelere akarsu ya da su yolu denmiştir. Altın tel ve burma biçimindeki bilezikler günümüzde olduğu gibi süslenme amacının yanında, gerektiğinde satılmak üzere kadınlara maddi bir güvencede sağlamış olmalıdır. Osmanlı döneminde de kadınlar bu tip bilezikleri genellikle tek değil, yarım ya da takım olarak adlandırılan 6, 12 ya da 24 adetten oluşan gruplar halinde takmışlardır.

Kadınların giysilerinde hem süs, hem de işlevsel olarak kullanılmış, elmas veya inci düğmeler vardır. Mücevher düğmelerin sevilen armağanlar arasında olduğu, armağan listelerinden ve belgelerden anlaşılmaktadır. Erkeklerin kol düğmeleri de yine altın ve değerli taşlardan yapılmıştır. Saraylı, zengin Osmanlı kadınlarının ve özellikle gelinlerin elbisesine incilerin aplike edildiği, altın ve gümüş sırmayla desenler işlendiği de görülmektedir. Saten, kadife ve ipekten kese, çanta, papuç ve terlikler de yine benzer şekilde mücevherlerle süslenmiştir.

Halk arasında ise saray modellerinin taklidi olan, benzer takıları kullanmak yaygın bir alışkanlıktı. Anadolu halkının yaygın olarak kullandığı takılar daha çok gümüş, mercan ve firuzeden yapılıyordu. Altın, gümüş para ve pullar da takılar üzerine asılıyordu. Niello ve filigre teknikleri; fes tepelikleri, zülüflük, kıstı denilen gerdanlık, bilezik, kemer, küpe ve yüzük gibi takılarda kullanılmıştır



Hamaylı

Osmanlı sanatının diğer alanlarında olduğu gibi kuyumculuğun özünde, Türk, İslam ve Anadolu'nun geçmiş uygarlıklarından gelen sanatların sentezi vardır. İmparatorluğun yayıldığı üç kıtada geniş topraklar üzerindeki yerel kültürler ile Uzak Doğu, Orta Asya ve Avrupa'dan etkilenmemiş olması imkânsızdır. Yedi yüzyılı aşan tarihi boyunca başlangıçta Bizans, Selçuklu, İran, Arap, Çin daha geç dönemlerde ise Rus ve özellikle de Avrupa ile gelişen ilişkileri sonucu batı etkilerinin, sanatın diğer alanları ile birlikte Osmanlı kuyumculuğunu ve özellikle de takı modellerini belirlemiş olduğu görülmektedir.



Taht askısı



SARGIÇ

Dünya Takıları ve Örnekleri



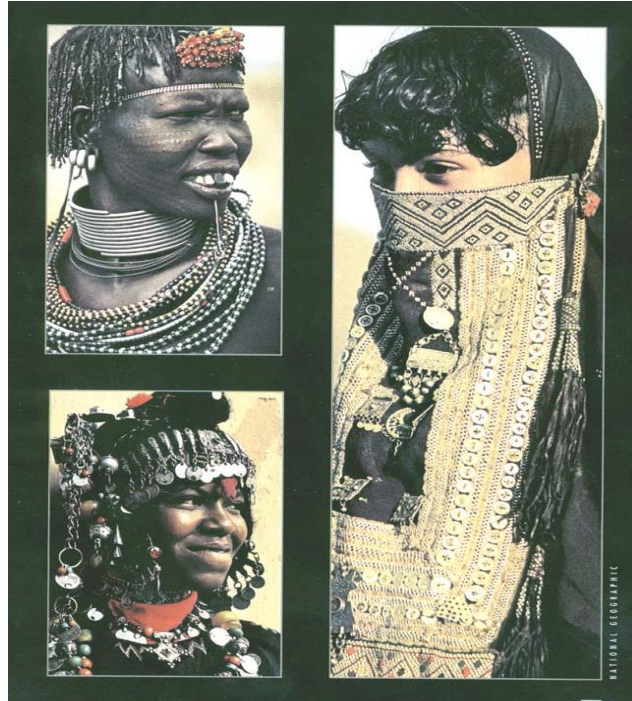
İngiliz takıları



Artdeco yaka iğnesi



Fransız takılar



Afrika takıları



Azerbaycan takıları



Azerbaycan takıları



Mısır takıları



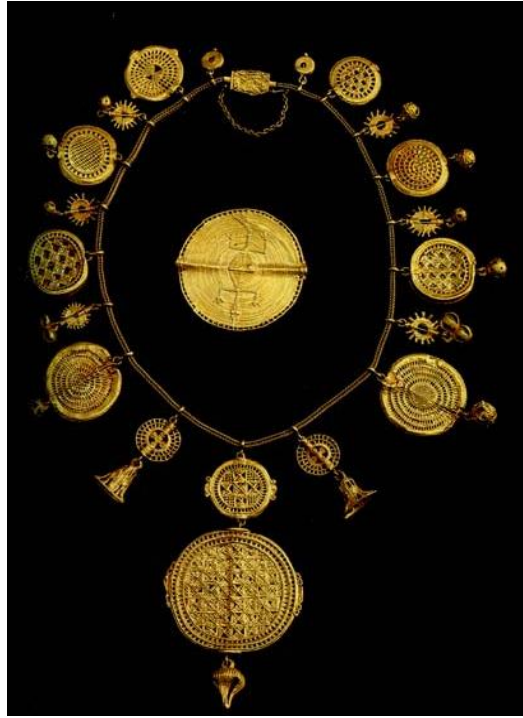
Yemen takısı



Kenya takısı



Cezayir Takısı



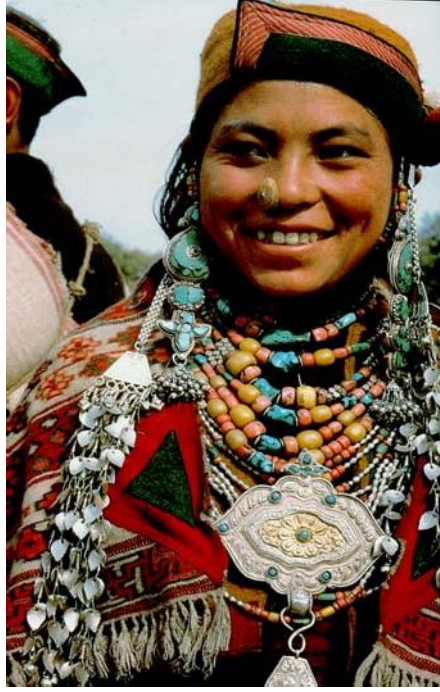
Afrika takısı



Hint takısı



Hint takısı



Tibet takısı



Yemen takısı



Tayland takısı



Kızldereli takısı

TAKININ TOPLUM YAŐAMINDA VE EKONOMIDEKİ YERİ VE ÖNEMİ

Büyü, koruma, inanç, gösteriş, asalet, süslenme ve en önemlisi de beğenilme amacıyla insanların kendi bedenlerini boyamaları, baş, kulak, burun, dudak, boyun, gövde, kol, parmak, bel ve bileği gibi vücudun belirli bölümlerini takılarla süslenmeleri farklı kültürlerde, farklı görünümlemlerle karşımıza çıkmaktadır. Bu tür uygulamalar, bazen organların şekillerini bozmaya gitmektedir. İlkel toplumlarda süsleme büyüsel bir anlam da taşımaktaydı.

Toplumsal yaşamın gelişkin olduğu yerlerde takı, her şeyden önce sınıf farklılıklarını, ekonomik seviyeyi yansıtanın en kolay yolu olmuştur. Bunların bir diğer işlevi de dini ve gizemli birtakım işaretlerin yardımıyla şeytan ve diğer kötü ruhların neden olduğu nazar ve hastalık zararlardan kişileri korumaktır. Takı üzerine betimlenen bir tanrı tasviri, aziz ya da sembolik işaret bunu üzerinde taşıyan kişi, o tanrının hamiliği altına alıp, tüm kötülöklere karşı koruyacaktır.

Takıların bir başka kullanım özelliği de simgesel yanlarının bulunmasıdır. Bu simgeler çoğu zaman dağlar boyu devam eden bir sürekliliğe sahiptir. Örneğin hilal formu, Anadolu'da sadece Artemis kültürü ile bağlantılı değildir. Erken dönemlerden günümüze, Asya'dan Mısır ve Avrupa'ya kadar uzanan çok geniş bir coğrafyada tanrıçalarla ve kadınlarla ilişkili görölen bir semboldür.

Takılar baş veya gövde üzerinde takıldıkları bölgeye dikkat çekilmesini sağlamak, bu bölgedeki güzelliği sergilemek amacıyla da kullanılırlar. Örneğin Osmanlı döneminde, hem ozan, şair ve yazarların dilinde ve kaleminde hem de minyatür ustasının ve ressamın fırçasında kadınların kuğu misali uzun boyunları ve ak gerdanlıklarının güzelliği gözler önüne serilmeye çalışılmıştır. Bundan dolayı olmalıdır ki Osmanlı kadını uzun sarkaçlı küpeler ve sıra sıra gerdanlık ve inciler takmaya düşkündür.

Bazı takıların işlevsel olarak da yararlı olduğu görölmektedir. Kemer tokaları ile çengelli iğnelerin öncüsü ve süslü formu olan fibulalar, hem sarınarak kullanılan bol

giysileri, özellikle pelerin örtüleri tutarak rahat kullanılmasını sağlamış hem de süslenmek için bir araç olmuşlardır. Pandantif ve yüzük mühürleri de bu anlamda işlevsel takılar grubu içinde değerlendirilmesi gereken ziynet eşyalarıdır.

Takıların yapındaki malzemeler, dönemler ve kültürel arasından çağın teknolojisine uygun olarak çeşitlenmektedir. Başlangıçta; insanların çevrelerinden topladıkları hayvan kemikleri, deniz ve kara yumuşak canlılarının kabukları şekillendirilip takı yapında kullanılmıştır. Daha sonra süs taşları delinerek boncuk kolyeler yapılmıştır. Teknolojinin gelişmesiyle birlikte madenler işlenmeye başlanmış, bu da kuyumculuk ta önemli bir atılımı beraberinde getirmiştir. Mezopotamya’da Sümerlerin keşfettikleri teknik ve formlar örnek alınmış, kısa bir süre içinde Anadolu garlıklardan her biri kendi özgün tasarımlarını yaratmışlardır.

Kuyumculukta kullanılan materyaller ekonomiyle sıkı ilişkilere içindedir. Kriz dönemlerinde bile insanların takılarda uzak kalmaları mümkün olmadığından pahalı malzemelerin yerini pişmiş toprak, kemik, cam, demir ve bronz gibi daha ucuz malzemelere bıraktığı gözlenmektedir.

Erken dönemlerden itibaren takılarda kullanılan ham madde ve ürün halindeki takıların ticareti yapılmıştır. Örneğin Frig fibulaları, Doğu Anadolu’dan Yunanistan’a kadar olan geniş alana yayılmış takı örnekleridir ve arkeolojik kazılarda tarihlere için bir veri olarak alınmaktadır. Benzer olaylar Anadolu’nun farklı kültürleri arasında da yaygındır. İlk olarak ticareti yapılan takıların, kısa bir süre sonra benzerleri, ithal eden ülkelerdeki kuyumcular tarafından üretilmiştir. Örneğin Lidyalılar yoğun siyasi, dini ve ticari ilişkiler yaşadıkları Mısırlıların takılarının benzerlerini kendi ülkelerinde üretmişlerdir.

Hemen hemen her dönemde altın ve değerli taşlar soylu ve zenginlerin takılarında kullanılırken, gümüş, bronz, demir, yarı değerli taşlar ve cam gibi daha ucuz malzemeler ile özellikle metallerin altın ve gümüş yaldızla kaplama halkın takılarında tercih edilmiştir

MEGEP

(MESLEKÎ EĞİTİM VE ÖĞRETİM SİSTEMİNİN GÜÇLENDİRİLMESİ PROJESİ)

KUYUMCULUK TEKNOLOJİSİ

TAKININ GELİŞİMİ

ANKARA 2006